

Proletarë të të gjitha vendeve, bashkohuni!

HISTORIA E PARTISË SË PUNËS TË SHQIPËRISË

Botimi i dytë

INSTITUTI I STUDIMEVE MARKSISTE-LENINISTE
PRANË KQ TË PPSH

SHTËPIA BOTUESE «8 NËNTORI»
TIRANË, 1981

HISTORIA E PARTISË SË PUNËS
TË SHQIPËRISË ËSHTË PËRGA-
TITUR NGA INSTITUTI I STU-
DIMEVE MARKSISTE-LENINISTE
DHE BOTOHET ME VENDIM TË
KOMITETIT QENDROR TË PPSH

HYRJE

Periudha që nga krijimi i Partisë së Punës të Shqipërisë (PPSH) është periudha më e ndritur në historinë shumëshekullore të popullit shqiptar. Gjatë kësaj periudhe u bënë ndryshime të thella revolucionare në lëmin politik, ekonomik, shoqëror e kulturor të vendit, u arritën fitore të mëdha me rëndësi jetësore që i dhanë fund shtypjes së masave të gjera popullore e shfrytëzimit dhe siguruan zhvillimin e pandërprerë e të shpejtë të vendit në rrugën e socializmit.

Këto fitore u arritën nga populli shqiptar nën udhëheqjen e Partisë së Punës të Shqipërisë. Me formimin e Partisë, klasa punëtore, masat punonjëse nxorën nga gjiri i tyre në zjarrin e luftës kundër pushtuesve fashistë dhe tradhtarëve të vendit një udhëheqje kombëtare revolucionare, të vendosur deri në fund për të mbrojtur interesat e popullit, të aftë për t'i siguruar atij çlirimin kombëtar e shoqëror.

Partia e Punës e Shqipërisë ka pasur kurdoherë si busull të vetme të sigurt marksizëm-leninizmin. Ajo ka mbajtur gjithmonë lart flamurin luftarak të ideve të pavdekshme të Marksit, Engelsit, Leninit e Stalinit. Besnikëria ndaj marksizëm-leninizmit është burimi i forcës së saj të pashtershme, i urtësisë dhe largpamjes së saj, i guximit dhe i vendosmërisë për të kapërcyer vështirësitë dhe pengesat e për të shkuar me besim të patundur drejt realizimit të plotë të qëllimit dhe të detyrave të veta programore.

Partia e Punës e Shqipërisë i ka zgjidhur me sukses detyrat e mëdha që qëndronin përpara saj, sepse është mbështetur fuqimisht te populli. Ajo trashëgoi nga populli tradita patriotike e revolucionare të mrekullueshme. Në luftën e tij kundër zgjedhës së huaj dhe shtypjes shoqërore populli shqiptar ka treguar

me një forcë të madhe dashuri të pakufishme për atdheun, urrejtje të thellë për skllavërinë dhe shtypjen, aspirata të flakta dhe vullnet të paepur për përparim, besim të patundur në fitore, trimëri të pashoqe në luftën e pabarabartë me armiqtë, dashuri të sinqertë dhe bujari ndaj mikut e shokut dhe qëndrim të papajtueshëm ndaj armiqve e tradhtarëve. Ai ka qenë i detyruar të luftojë kundër armiqsh të shumtë dhe të egër për të mbrojtur jetën e të ardhmen e tij, për t'i shpëtuar asgjësimit si popull e si komb. Qëndresa dhe lufta që kanë bërë shqiptarët kundër armiqve kanë pasur gjithmonë karakter popullor, çlirimtar; luftërat e tyre kanë qenë të drejta. Traditat patriotike përparimtare dhe përvoja e pasur historike e popullit kanë shërbyer si një mbështetje shumë e shëndoshë për veprimtarinë e Partisë. Duke trashëguar këto tradita, Partia e përpunoi këtë përvojë shekullore në dritën e mësimeve marksiste-leniniste dhe e mishëroi në veprimtarinë e saj revolucionare. Nën udhëheqjen e PPSH dolën në pah me tërë forcën vlerat e larta morale të popullit; vitaliteti i tij si komb u ngrit lart, traditat e tij patriotike e revolucionare u bënë një forcë e madhe lëvizëse në luftën për çlirimin e atdheut dhe për ndërtimin e socializmit.

Partia e lidhi luftën për liri e pavarësi me luftën kundër klasave shfrytëzuese për vendosjen e diktaturës së proletariatit, për zhdukjen e çdo shfrytëzimi, për ndërtimin e socializmit. Nën udhëheqjen e Partisë patriotizmi popullor u rrit e u shndërrua në një patriotizëm socialist. Dashuria ndaj atdheut u lidh organikisht me dashurinë dhe besnikërinë ndaj pushtetit popullor, ndaj socializmit.

E ndriçuar nga mësimet e marksizëm-leninizmit, e bazuar në përvojën e luftës revolucionare të masave popullore, e mbështetur fort në popullin që e ka lindur dhe e ka rritur, e udhëhequr nga idealet e larta për t'i shërbyer me besnikëri popullit dhe socializmit, Partia e Punës e Shqipërisë ka mundur të përpunojë dhe të zbatojë kurdoherë një vijë të përgjithshme të drejtë dhe ka fituar pjekurinë të orientohet në çdo situatë. Ajo i ka kryer gjithnjë me nder detyrat e saj kundrejt klasës punëtore dhe popullit të vet, si edhe kundrejt lëvizjes komuniste e punëtore ndërkombëtare.

Partia arriti të bëhej forca e vetme udhëheqëse e popullit shqiptar në luftën për pavarësi kombëtare, për liri, për demo-

kraci dhe socializëm. Ajo organizoi dhe udhëhoqi Luftën Antifashiste Nacionalçlirimtare, luftën ngadhënjimtare më të lavdishme që ka bërë populli shqiptar. Ajo organizoi e udhëhoqi rindërtimin e vendit të shkatërruar nga lufta dhe zhvillimin shoqëror, ekonomik e kulturor të Shqipërisë në rrugën e socializmit.

Historia e PPSH është historia e një partie marksiste-leniniste revolucionare që ka zgjidhur probleme jetësore për popullin:

zhdukjen e çdo varësie politike dhe ekonomike nga fuqitë e huaja imperialiste dhe sigurimin e pavarësisë së plotë kombëtare;

zhvillimin e pandërprerë të revolucionit popullor nga etapa antiimperialiste demokratike në etapën socialiste;

farkëtimin e aleancës së klasës punëtore me fshatarësinë punonjëse dhe me masat e tjera popullore të vendit, bashkimin e këtyre masave në një front të përbashkët rreth Partisë dhe nën udhëheqjen e vetme të saj;

vendosjen, forcimin dhe përsosjen e pareshtur të pushtetit të demokracisë popullore si formë e diktaturës së proletariatit;

zhdukjen e prapambetjes shekullore ekonomike, shoqërore, kulturore e teknike të vendit, kalimin nga gjendja e prapambetur gjysmëfeudale e tij në socializëm, duke e kapërcyer fazën e kapitalizmit të zhvilluar;

ngritjen dhe zhvillimin e industrisë socialiste si forcë drejtuese në ekonominë popullore;

kolektivizimin e bujqësisë, zhvillimin dhe mekanizimin e saj;

zhdukjen, si klasë, të çifligarëve dhe të borgjezisë, të shfrytëzimit të njeriut prej njeriut, ndërtimin e bazës ekonomike të socializmit si në qytet dhe në fshat;

përgatitjen e kuadrove të rinj për degët e ndryshme të ekonomisë e të kulturës, krijimin e inteligjencies socialiste;

edukimin revolucionar të punonjësve dhe brumosjen e tyre me botëkuptimin shkencor marksist-leninist; zhvillimin e pandërprerë të revolucionit në fushën e ideologjisë dhe të kulturës;

mbrojtjen e atdheut socialist nga synimet dhe veprimtaria armiqësore e imperialistëve, e revizionistëve dhe e veglave të tyre;

vendosjen e marrëdhënieve të reja të shtetit shqiptar me vendet e tjera mbi bazën e barazisë, të respektimit të pavarësisë kombëtare dhe tërësisë tokësore, të mosndërhyrjes në punët e brendshme dhe të dobisë reciproke;

ruajtjen e një uniteti monolit ideologjik dhe organizativ të radhëve të Partisë;

vendosjen dhe ruajtjen në mënyrë konsekuente të marrëdhënieve vëllazërore midis PPSH dhe partive të tjera marksiste-leniniste mbi bazën e parimeve të internacionalizmit proletar; ruajtjen e pavarësisë së Partisë nga synimet dhe orvatjet prej shovinistësh të shtetit të madh të revizionistëve jugosllavë, hrushovianë e kinezë.

Partia e Punës e Shqipërisë po e udhëheq me vendosmëri dhe me besim të patundur popullin shqiptar në rrugën e socializmit, duke zgjidhur probleme të mëdha e të ndërlikuara të lidhura me zhvillimin deri në fund të revolucionit socialist në të gjitha fushat — politike, ekonomiko-shoqërore, ideologjike e kulturore, me luftën për mbrojtjen e marksizëm-leninizmit kundër ideologjisë borgjeze e gjithë rrymave të revizionizmit modern.

Historia e PPSH është një shkollë e zbatimit krijues të marksizëm-leninizmit në kushtet e Shqipërisë dhe në rrethanat konkrete ndërkombëtare. Studimi i kësaj historie është pjesë e pandarë dhe e rëndësishme e studimit të marksizëm-leninizmit nga anëtarët e Partisë dhe të gjithë punonjësit e vendit.

Shoku Enver Hoxha e ka cilësuar Historinë e PPSH «një armë të mprehtë e të fuqishme ideologjike e politike për kalitjen revolucionare të komunistëve, të klasës punëtore, të gjithë popullit, për zgjidhjen e problemeve të mëdha aktuale. Vepra e madhe e Partisë nuk është vetëm vepër e komunistëve, por është edhe vepër e klasës punëtore, e fshatarësisë punonjëse, e intelektualëve patriotë. Të gjithë kanë kontribuar me gjakun e djersën e tyre për ta shkruar historinë e Partisë»¹.

¹ Enver Hoxha. Fjala me rastin e botimit të parë të Historisë së PPSH, 4 nëntor 1968, «Zëri i popullit», 5 nëntor 1968.

* * *

Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë përfshin tri periudha kryesore.

Periudha e parë nis me fillimet e lëvizjes punëtore e me lindjen e lëvizjes komuniste të organizuar dhe shkon deri në themelimin e Partisë Komuniste të Shqipërisë (nëntor 1941).

Periudha e dytë përfshin veprimtarinë e Partisë për organizimin dhe udhëheqjen e Luftës Nacionalçlirimtare të popullit shqiptar kundër pushtuesve fashistë e tradhtarëve dhe për sigurimin e fitores së revolucionit popullor (nëntor 1941 — nëntor 1944).

Periudha e tretë është periudha e luftës së Partisë si parti në pushtet për ndërtimin e zhvillimin e shoqërisë socialiste.

* * *

Botimi i dytë i Historisë së PPSH përfshin veprimtarinë e Partisë deri në vitin 1980. Veç kësaj, botimit të parë i janë bërë një varg redaktimesh, që nuk prekin strukturën, as përmbajtjen në tërësi të tij. Redaktimet kanë lidhje me shkurtime e me disa saktësime, në bazë të dokumenteve.

K R E U I

LUFTA PËR THEMELIMIN E PARTISË KOMUNISTE SHQIPTARE

(1929 — 1941)

1. FILLIMET E LËVIZJES PUNËTORE. RRITJA E LËVIZJES DEMOKRATIKE DHE ANTIIMPERIALISTE NË ÇEREKUN E PARË TË SHEKULLIT XX

Sundimi otoman në Shqipëri zgjati afro pesë shekuj. Kjo ka qenë periudha e regjimit feudalo-ushtarak, e shtypjes së egër kombëtare, e shfrytëzimit të rëndë feudal, e luftërave të shpeshta shkatërrimtare dhe e prapambetjes së madhe në fushën e arsimit e të kulturës. Por kjo ka qenë, në të njëjtën kohë, edhe periudha e luftës së pamposhtur të popullit shqiptar për lirinë e pavarësinë kombëtare, për përparimin material e shpirtëror, për drejtësinë shoqërore. Kjo luftë u bë faktori vendimtar që shpuri në Shpalljen e Pavarësisë më 28 nëntor 1912.

Shpallja e Pavarësisë dhe krijimi i shtetit kombëtar ishin ngjarje me rëndësi të madhe historike për shqiptarët. Por në krye të këtij shteti u vunë çifligarët dhe borgjezia, ndërsa populli që luftoi e derdhi gjakun nuk shpëtoi nga shtypja dhe shfrytëzimi i klasave sunduese. Përveç kësaj, fuqitë imperialiste së bashku me shtetet borgjeze fqinje që ndiqnin një politikë shoviniste jo vetëm e copëtuan Shqipërinë duke shkëputur nga trugu i saj më 1913 gjysmën e tokave, por nuk hoqën dorë as nga synimet për ta zhdukur krejt prej hartës politike të Ballkanit ose për ta vënë nën kontrollin e tyre.

Shqipëria — vend bujqësor gjysmëfeudal

Shpallja e pavarësisë e gjeti Shqipërinë një vend bujqësor të prapambetur. Megjithëse në qytet dhe më pak në fshat kishin filluar të zhvilloheshin marrëdhëniet kapitaliste, ato ishin përgjithësisht në fazën fillestare. Në zonat fushore dhe pjesërisht malore ishte përhapur sistemi i çifligjeve, ndërsa në jetën shoqërore të malësive, sidomos të Veriut, ruheshin ende mbeturina patriarkale.

Fshatarësia përbënte afër 90 për qind të popullsisë. 77 për qind e saj ishte fshatarësi e varfër. Ndarja e padrejtë e tokave, shfrytëzimi i pamëshirshëm nga çifligarët, nga tregtarët e fajdexhinjtë, nga institucionet fetare dhe nga shteti, si edhe përdorimi i veglave dhe i metodave primitive në bujqësi ishin shkak i varfërisë dhe i mjerimit të masave fshatare. Si rrjedhim i rrënimit të vazhdueshëm, një shumicë fshatarësh të varfër ktheheshin në argatë e punëtorë mëditës, një pjesë merrte rrugët e kurbetit.

Qytetet përgjithësisht ishin të vogla e të pazhvilluara nga pikëpamja ekonomike e shoqërore. Jeta e tyre e brendshme ruante ende mbeturina mesjetare. Në to mbizotëronte prodhimi i vogël zejtar, por në qytetet kryesore si në Shkodër, Berat, Elbasan, Korçë etj. qysh në shekullin XIX kishin lindur manufakturat kapitaliste. Me rritjen e prodhimit të mallrave dhe me përhapjen e marrëdhënieve të tregut, borgjezia tregtare kishte grumbulluar kapitale të rëndësishme. Por ajo përgjithësisht nuk bëri investime në industri. Kështu, në shtetin e ri shqiptar të porsakrijuar kishte vetëm 25 fabrika të vogla e punishte. Këto ndërmarrje ishin primitive, me një numër të vogël punëtorësh që arrinin gjithsej në rreth 150 veta.

Në dhjetë vjetët e parë pas shpalljes së pavarësisë ritmet e zhvillimit industrial ishin tepër të ngadalshme. U ngritën fare pak fabrika e punishte të reja. Por edhe fabrikat më të mëdha nuk kishin më tepër se nga 30 punëtorë. Numrin më të madh të punëtorëve e kishin sipërmarrjet e kriporeve, të sharrave dhe të ndërtimit, si edhe miniera e bitumit në Selenicë (Vlorë), që administrohej nga koncesionarë të huaj.

Pjesa më e madhe e punëtorëve që punonin në sipërmarrjet kapitaliste ishin punëtorë stinorë. Pasi mbaronin punën, ata ktheheshin në fshat dhe merreshin me bujqësi. Edhe punëtorët e fabrikave e të minierave ishin me prejardhje zejtare ose

fshatare. Ata nuk përbënin ende një klasë me ndërgjegje politike klasore.

Punëtorët shfrytëzoheshin egërsisht nga pronarët kapitalistë. Dita e punës arrinte në 10 dhe, në mjaft raste, në 14 orë, kurse mëditja ishte shumë e ulët, aq sa punëtorët me vështirësi arrinin të ushqenin veten dhe familjet e tyre. Por edhe kjo mëditje nuk ishte e sigurt. Forca e lirë punëtore, që shtoej vazhdimisht, i lejonte pronarit kapitalist ta ulte mëditjen ose ta vononte pagimin e saj në mënyrë arbitrare për muaj të tërë. Nuk kishte asnjë ligj për mbrojtjen e punës dhe pronarët nuk merrnin asnjë masë për sigurimin e punëtorëve.

Krahas punëtorëve të fabrikave qëndronte masa e gjerë e çirakëve të punishteve zejtare dhe të tregtarëve. Shfrytëzimi i tyre bëhej edhe më i rëndë, sepse pleksej me format e metodat mesjetare. Përveç punës në punishtet e dyqanet, ata kryenin edhe një varg shërbimesh të tjera për zotërinë e tyre.

Qysh në vjetët e parë të shekullit XX çirakët kishin filluar të luftonin në mënyrë pak a shumë të organizuar kundër shfrytëzimit që u bëhej prej pronarëve të punishteve zejtare e prej tregtarëve. Por kjo lëvizje, e cila u zhvillua kryesisht në Shkodër, kishte karakter lokal e spontan. Idetë socialiste që u përhapën këtu përgjithësisht shtrembëroheshin dhe, në disa raste, degjeronin në «socializëm» mikroborgjez. Organizatat e para punëtore kishin karakterin e shoqërive për ndihmë njëri-tjetrit dhe zhvillonin pak luftën kundër shfrytëzimit. Në këto organizata merrnin pjesë edhe zejtarë individualë, të cilët kishin nevojë për përkrahjen e çirakëve në luftën kundër borgjezisë tregtare dhe pronarëve të manifakturave, për ruajtjen e prodhimit të vogël. Ato nuk kishin jetë të gjatë.

Në kushtet e sundimit të huaj lëvizja punëtore mori edhe karakter të theksuar patriotik.

Ngjarjet fill pas Shpalljes së Pavarësisë më 1912 nuk lejuan që shteti shqiptar të zhvillohej në rrugë normale. Lufta e brendshme politike më 1913-1914 dhe shpërthimi i Luftës së Parë Botërore në gusht 1914 krijuan për fuqitë imperialiste dhe shovinistët fqinj një rast të volitshëm për arritjen e synimeve të tyre ndaj Shqipërisë. Shqipëria u kthye në një shesh lufte, ku u ndeshën interesat politike dhe ushtarake të shteteve ndërluftuese. Me marrëveshjen e fshehtë të prillit 1915 fuqitë imperialiste të Antantës vendosën ta zhduknin pavarësinë e Shqipërisë dhe t'i copëtonin tokat e saj. Ushtritë e fuqive impe-

rialiste mbajtën të pushtuar, deri në fund të luftës, gjithë territorin e vendit.

Pushtimet e huaja dhe veprimet ushtarake i shkaktuan popullit shqiptar fatkeqësi të panumërta. Ekonomia e vendit u shkatërrua. Fshatra të tëra u grabitën dhe u dogjën. Zija e bukës mbuloi gjithë vendin. Epidemitë shfarosën një pjesë të popullsisë.

Ndikimi i Revolucionit të madh Socialist të Tetorit në Shqipëri Në kohën kur populli shqiptar, i shtypur e i papërfillur, vuan-te dhe të drejtat e tij ishin shkelur mizorisht nga imperialistët, një ngjarje e madhe tronditi botën — fitorja e Revolucionit të madh Socialist në Rusi.

Më 7 nëntor (25 tetor me kalendarin e vjetër) të vitit 1917 klasa punëtore dhe fshatarësia e varfër e Rusisë, të udhëhequra nga partia e bolshevikëve me V. I. Leninin në krye, përmbysën pushtetin e kapitalistëve e të çifligarëve dhe vendosën diktaturën e proletariatit. Në një të gjashtën e botës u ngrit flamuri i socializmit.

Revolucioni socialist në Rusi hapi një epokë të re në historinë botërore, epokën e përmbysjes së kapitalizmit dhe të fitores së rendit socialist, epokën e revolucioneve proletare në vendet kapitaliste dhe të revolucioneve nacionalçlirimtare në vendet koloniale e të varura, epokën e krijimit të frontit të vetëm revolucionar të proletarëve dhe të popujve të shtypur të të gjitha vendeve kundër imperializmit.

Fitorja e Tetorit të Madh ishte fitorja e marksizëm-leninizmit.

Jehona e Revolucionit të Tetorit u ndie edhe në Shqipëri. Idetë e tij dhe politika e ndjekur nga qeveria sovjetike ushtruan ndikimin e tyre në rritjen e lëvizjes për çlirimin kombëtar, për ruajtjen e tërësisë tokësore të atdheut dhe në zgjerimin e lëvizjes revolucionare demokratike.

Rëndësi të posaçme pati nxjerrja në shesh nga qeveria sovjetike e traktateve të fshehta të fuqive imperialiste. Ndërmjet këtyre traktateve, të botuara me vendim të Kongresit II të Sovjetëve, ishte edhe traktati i fshehtë i Londrës i prillit 1915, sipas të cilit Shqipëria ndahej midis Italisë, Serbisë, Malit të Zi dhe Greqisë. Përmbajtja e këtij traktati u bë e njohur menjëherë në Shqipëri. Një valë e fuqishme zemërimi

pushtoi popullin shqiptar. Lëvizja çlirimtare antiimperialiste për sigurimin e lirisë, pavarësisë dhe tërësisë tokësore kundër traktatit të Londrës mori përpjesëtime të gjera. Kongresi kombëtar antiimperialist i Lushnjës në janar të vitit 1920 dhe lufta heroike e Vlorës në verë të atij viti, e cila mbaroi me dëbimin e pushtuesve imperialistë italianë nga Shqipëria, dëshmonin për patriotizmin e lartë të popullit shqiptar si edhe për ndikimin e politikës leniniste antiimperialiste.

Pas Fitores së Revolucionit të Tetorit, në radhët e punëtorëve, të zejtarëve dhe të intelektualëve shqiptarë filluan të përhapeshin gjerësisht lajmet mbi fitoret e bolshevikëve rusë. Emri i Leninit u bë simbol i «parimeve të larta të njerëzisë», i shoqërisë së re pa shfrytëzues e të shfrytëzuar. Nga jashtë filluan të vinin broshurat e para që flisnin për Bashkimin Sovjetik dhe komunizmin. Ato lexoheshin në rrethe të ngushta intelektualësh e punëtorësh. Idetë e Tetorit u përhapën në masat e varfra, sidomos të qytetit.

Revolucioni i Qershorit 1924

Pas dëbimit të forcave të huaja të imperialistëve e të shovinistëve fqinjë, në plan të parë të jetës politike dhe shoqërore doli lufta për vendosjen e rendit demokratik dhe në mënyrë të veçantë për zgjidhjen e çështjes agrare. Në këtë luftë morën pjesë masat fshatare dhe vegjelia e qytetit, duke përfshirë këtu edhe punëtorët.

Klasa punëtore nuk kishte arritur ende atë shkallë pjekurie ideologjike dhe politike sa të krijonte jo më partinë e saj, por as organizatat profesionale. Rrjedhimisht, lëvizja punëtore në përgjithësi nuk mundi t'i kapërcente dobësitë fillestare. Shoqëritë e reja që u formuan në vjetët 1920-1923 ruanin karakterin ndihmëtar, zejtaro-punëtor dhe ishin gjithnjë të paqëndrueshme. Krahas çirakëve, filluan të lëviznin edhe punëtorët e ndonjë fabrike ose miniere. Por grevat e tyre ishin gjithnjë spontane, me kërkesa thjesht ekonomike. Ndërkohë, veprimtaria kundërrevolucionare e klasave sunduese pas Revolucionit të Tetorit mori përpjesëtime edhe më të gjera.

Lëvizja punëtore u shkri në lëvizjen e gjerë popullore, e cila pushtoi gjithë vendin. Forca kryesore e saj ishin fshatarësia dhe shtresa e varfër qytetare, mbi të cilat rëndonin shtypja e shfrytëzimi i egër çifligaro-borgjez. Masat protestonin kundër politikës antipopullore të qeverisë, kërkonin t'u

sigurohej bukë, të hiqej tagri i lartë doganor për drithin, të hapeshin depot e spekulatorëve. Në ndonjë rast i sulmuan këto depo, morën drithin dhe e shpërndanë falas.

Karakter të ashpër mori sidomos lufta për tokën, e cila në mjaft raste u shpreh në sulme të hapëta të fshatarëve për t'ua rrëmbyer atë me dhunë çifligarëve dhe shtetit. Në ashpërsimin e luftës antifeudale ushtroi ndikimin e vet edhe zgjidhja e çështjes agrare në Rusinë Sovjetike. Në një vend të prapambetur bujqësor si Shqipëria, bolshevizmi kuptohej në radhë të parë si zhdukje pa shpërblim e pronës së çifligarëve dhe shpërndarje e tokave të tyre falas fshatarëve. Por këto kërkesa rrënjësore të fshatarëve nuk u mbështetën nga grupet politike borgjeze që udhëhiqnin lëvizjen demokratike. Këto grupe i jepnin një kuptim të ngushtë reformës agrare, synonin vetëm të pajtonin interesat e bujqve me të çifligarëve dhe «të përmirësonin» gjendjen e bujqve pa prekur klasën e çifligarëve.

Kërkesat rrënjësore të fshatarëve për tokë i mbështeti vetëm shoqëria «Bashkimi», në gjirin e së cilës u grumbulluan demokratët revolucionarë, shumica e të cilëve ishin intelektualë me prejardhje nga borgjezia e vogël. «Bashkimi» shtroi problemet më të ngutshme politike e shoqërore që kërkonin zgjidhje.

Rritja e lëvizjes shpuri në pranverën e vitit 1924 në krijimin e një situatë revolucionare. Si kushtrim për kryengritjen e armatosur shërbeu vrasja nga reaksioni çifligar e Avni Rustemit, njërit nga udhëheqësit e lëvizjes demokratike.

Kryengritja që shpërtheu në maj përfundoi me fitoren e forcave revolucionare më 10 qershor 1924.

Programi i shpallur nga qeveria e re përmbante një varg detyrash e reformash që synonin futjen e vendit në rrugën e zhvillimit demokratiko-borgjez. Në lëmin politik parashikohej vendosja e demokracisë nëpërmjet zgjedhjeve të lira e të drejtpërdrejta, shndërrimi i aparatit shtetëror, civil e ushtarak. Në lëmin ekonomik-shoqëror përfshihej çrrënjësja e feudalizmit, çlirimi i bujkut nga shfrytëzimi çifligar, ndërrimi i sistemit të taksave në dobi të popullit, lehtësimi i hyrjes së kapitalit të huaj, nxitja dhe mbrojtja e kapitalit vendës. Për arsimin kërkohej ngritja e tij mbi baza kombëtare e moderne. Në lëmin e jashtëm qeveria do të ndiqte politikën e marrëdhënieve miqësore me të gjitha shtetet, veçanërisht me fqinjët.

Ky program u përkrah nga masat e gjera të popullit, të cilat kërkonin zbatimin e tij deri në fund. Nga ana tjetër ai ndeshi në kundërshtimin e tërbuar të çifligarëve të brendshëm e të reaksionit imperialist. Në të njëjtën kohë, vrulli revolucionar i masave u kalli frikën edhe krerëve të borgjezisë vendëse, të cilët u afruan me çifligarët e imperialistët dhe luftuan së bashku kundër zbatimit të programit, duke ushtruar një presion të madh mbi qeverinë.

Në këto rrethana qeveria demokratiko-borgjeze u lëkund thellë, ndoqi një politikë të pajtimit të klasave dhe u tregua e pazonja për ta çuar revolucionin deri në fund. Ajo nuk u mbështet në masat e nuk luftoi për të zbatuar programin e shpallur. Kjo çoi në shkëputjen e saj nga masat popullore që e sollën në fuqi.

Një rëndësi pozitive pati qëndrimi antiimperialist i qeverisë, i cili buronte nga karakteri demokratik i programit të saj. Ajo hodhi poshtë nënshtrimin skllavërues të vendit ndaj Italisë fashiste, si edhe pretendimet shoviniste jugosllave e greke ndaj truallit të Shqipërisë. Ajo vendosi marrëdhënie diplomatike me Bashkimin Sovjetik. Por edhe në lëmin e jashtëm qeveria u lëkund përballë presionit të imperializmit anglez e amerikan.

Imperialistët dhe qeveritë reaksionare të shteteve fqinje hapën një fushatë të gjerë kundër lëvizjes demokratike në Shqipëri.

Me përkrahjen e tyre dhe me mbështetjen e drejtpërdrejtë të trupave reaksionare serbe e bjellogardiste, forcat kundërvolucionare shqiptare të udhëhequra nga Ahmet Zogu, të ardhura kryesisht nga Jugosllavia, më 24 dhjetor 1924 hynë në Tiranë dhe përmbysën qeverinë e Fan Nolit. Në Shqipëri erdhi në fuqi regjimi i Zogut.

Revolucioni i Qershorit përbënte përpjekjen e parë në shkallë kombëtare për një kthesë rrënjësore në rendin politik shoqëror me karakter demokratik antiimperialist në Shqipëri. Kjo përpjekje dështoi për shkak të ndërhyrjes së reaksionit imperialist ndërkombëtar, të paaftësisë së borgjezisë së re kombëtare si edhe të mungesës së një drejtimi të shëndoshë të forcave demokratike revolucionare.

Revolucioni i Qershorit ishte pjesë përbërëse dhe element veprues i lëvizjes së fuqishme revolucionare të popujve që kishte filluar pas fitores së Revolucionit të Tetorit. Por ai

ngadhënjeu në një kohë kur forcat e reaksionit e të fashizmit në Evropë ishin hedhur në sulm dhe kishte filluar zbatika e lëvizjes revolucionare. Pikërisht në këtë kohë Shqipëria u shndërrua në një vatër revolucionare në Ballkan. Rëndësia e fitores së Revolucionit të Qershorit i kaloi kufijtë e vendit. Për të treguan një interesim të veçantë rrethet komuniste dhe demokratike evropiane, të cilat e vlerësuan drejt karakterin e tij revolucionar antifeudal dhe antiimperialist. Shtypjen e këtij revolucioni Gjergj Dimitrovi e cilësoi si zhdukje të njëres nga bazat e lëvizjes revolucionare në Ballkan dhe zgjerim të frontit të reaksionit ballkanik.

2. LINDJA E LËVIZJES KOMUNISTE

Në janar të vitit 1925 klika zogiste shpalli republikën me president Ahmet Zogun. Në shtator 1928 republika u shndërrua në monarki, ndërsa Zogu e shpalli veten mbret të shqip-tarëve.

Gjendja e mjeruar ekonomike e shoqërore nën regjimin zogist

Regjimi zogist mbeti prej fillimit deri në fund një diktaturë e egër antidemokratike e çifligarëve dhe e borgjezisë reaksionare.

Mbështetja e brendshme e regjimit zogist ishin çifligarët, borgjezia e madhe tregtare, paria fshatare dhe bajraktarët e malësive. Këto forca shërbyen si bazë shoqërore gjatë gjithë jetës 15-vjeçare të këtij regjimi.

Zogu ndoqi deri në fund një politikë të brendshme e të jashtme antipopullore dhe antikombëtare. Diktatura e Zogut ruajti të paprekura mbeturinat e marrëdhënieve feudale, forcoi shfrytëzimin çifligar e kapitalist, krijoi një sistem të tërë grabitjeje të masave popullore. Ajo frenoi zhvillimin ekonomik e kulturor, duke e lënë vendin në prapambetje e në padije.

Zogu zhdukuri çdo institucion e liri demokratike, ndaloi krijimin e partive dhe të organizatave politike dhe shtypi çdo orvatje për të shprehur lirisht mendimin e për t'u organizuar. Ai sundoi me metoda terrori dhe me flamurin e antikomunizmit luftoi çdo ide përparimtare.

Aparati shtypës i regjimit ishte i korruptuar fund e krye. Ai mbështetej në mënyrë të veçantë në xhandarmërinë e po-

licinë. Ushtria kishte karakter thellësisht antipopullor dhe mbahej më këmbë kryekëput për të ruajtur pushtetin politik çifligaro-borgjez nga revoltimi i masave punonjëse. Të gjitha forcat e armatosura ishin organizuar dhe udhëhiqeshin nga të huaj, agjentë të imperializmit.

Duke mos e ndier veten të sigurt në pushtet, klika zogiste kërkoi ndihmën e shteteve imperialiste. Në fillim ajo e shpërbleu qeverinë jugosllave për ndihmën e dhënë, duke i falur pjesë të truallit shqiptar, pastaj u lidh me Italinë dhe Anglinë, dy nga fuqitë e mëdha imperialiste më të interesuara për Ballkanin në përgjithësi dhe për shfrytëzimin e pasurive të nëntokës shqiptare në veçanti.

Zogu ndoqi kundrejt fuqive të huaja kapitaliste politikën e «dyerve të hapura». Kjo politikë u përqendrua gradualisht në lidhjet e ngushta ekonomike dhe politike me Italinë fashiste, e cila bënte përpjekje të shumta për ta vënë Shqipërinë nën varësinë e saj të plotë. Këto lidhje i hapën rrugën kolonizimit fashist. Grupet financiare italiane shtinë në dorë minierat më të rëndësishme, pjesën më të madhe të punimeve botore, doganat dhe pothuaj gjithë tregtinë e jashtme të vendit. Synimeve grabitqare u shërbenin edhe huat me kamatë të lartë që qeveria e Romës i jepte klikës zogiste dhe që përdoreshin në radhë të parë për pasurimin vetjak të mbretit dhe të njerëzve të tij. Kapitali italian u bë kështu zot i vërtetë i ekonomisë kombëtare të Shqipërisë. Ai e shndërroi vendin në një treg për shitjen e mallrave industriale dhe në një burim lëndësh të para.

Marrëveshjet ekonomike që i hapën rrugën depërtimit të kapitalit italian u shoqëruan me pakte politike, siç ishin paktet e Tiranës të viteve 1926-1927. Këto u lidhën klikën e Zogut pas qerres së Italisë fashiste. Shqipëria po kthehej kështu në një gjysmëkoloni të imperializmit italian.

Depërtimi i kapitalit të huaj në Shqipëri i dha ekonomisë së vendit një karakter të njëanshëm. Politika kolonialiste italiane, mbeturinat e theksuara feudale dhe mungesa e një politike ekonomike kombëtare nxitëse ishin shkak që vendi mbeti në të vërtetë pa industri. Në vitin 1938 në Shqipëri kishte rreth 300 fabrika të vogla e punishte. Pothuajse gjysma e tyre kishin më pak se nga 10 punëtorë. Në këto fabrika e punishte dhe në minierat punonin gjithsej rreth 7500 punëtorë. Klasa punëtore tani ishte shtuar në rreth 15 mijë

vetë, por ajo mbetet e shpërndarë dhe e lidhur me format primitive të prodhimit. Një pjesë të mirë të punëtorëve e përbënin çirakët në zejtari e në tregti. Papunësia masive dhe mungesa e ndonjë ligji të punës u jepnin mundësi shoqërive e pronarëve kapitalistë, të përkrahur nga aparati shtetëror, të shfrytëzonin pa mëshirë punëtorët. Në ndërmarrjet, ku kishte punëtorë shqiptarë dhe të huaj, shqiptarët i nënshtroheshin një diskriminimi të egër. Për punë të barabartë punëtori shqiptar paguhej disa herë më pak se një punëtor italian.

Marrëdhëniet kapitaliste u zhvilluan më tej edhe në bujqësi. Por fshatarësia e pasur, ndonëse u fuqizua, nuk arriti të kthehej në një borgjezi të zhvilluar agrare. Marrëdhëniet kapitaliste u përhapën sidomos në fermat bujqësore shtetërore si edhe në fermat e ngritura nga shoqëritë kapitaliste italiane. Në këto ferma punonin disa mijëra argatë.

Shqipëria mbeti edhe gjatë regjimit zogist vendi më i prapambetur bujqësor në Evropë. Në vitin 1938 rreth 87 për qind e popullsisë së zënë me prodhimin material merrej me bujqësi, kurse vetëm 13 për qind e saj punonte në industri dhe në degët e tjera të ekonomisë kombëtare; prodhimi industrial e zejtar përbënte vetëm 9,8 për qind të prodhimit të përgjithshëm, ndërsa të ardhurat e krijuara në industri përfaqësonin 4,5 për qind të të gjitha të ardhurave kombëtare. Forma kapitaliste e ekonomisë, e cila përfshinte kryesisht fushën e tregtisë, nuk arriti të bëhej forma mbizotëruese në ekonominë kombëtare shqiptare. Taksat ishin të rënda e shkatërrimtare për masat e gjera të popullit. Gjithë vendin e kishte mbuluar varfëria dhe mjerimi.

Prapambetja ekonomike kishte sjellë me vete edhe një prapambetje të theksuar kulturore. Më se 80 për qind e popullsisë ishte analfabete. Numri i shkollave qe tepër i kufizuar, ndërsa arsimit i lartë dhe institucionet kulturoro-shkencore mungonin krejt. Për shëndetin e popullit nuk tregohej asnjë kujdes. Atë e kanosnin vazhdimisht sëmundjet shfarosëse.

Formimi i Grupit Komunist të Korçës

Politika antipopullore dhe antikombëtare e regjimit zogist ngjalli një pakënaqësi të përgjithshme në masat popullore. Në rend të ditës u vu përsëri lufta për zgjidhjen e detyrave demokratike antiimperialiste. Me gjithë kushtet shumë të vështira dhe terrorin zo-

gist që kishte shpërthyer në gjithë vendin, kjo luftë nuk pushoi. Atë e vazhduan në forma të ndryshme forcat demokratike antizogiste, punëtorët e fshatarët.

Fshatarët e mjaft krahinave luftuan kundër dhunës së çifligarëve që kërkonin t'i dëbonin nga çifligjet ose t'u përvehtësonin tokat, si edhe kundër taksave të rënda. Kjo luftë mori në disa raste karakterin e përlëshjeve të përgjakshme me xhandarmërinë zogiste.

Një rol gjithnjë më të rëndësishëm filloi të luante klasa punëtore. Të shfrytëzuar egërsisht nga shoqëritë sipërmarrëse të huaja e vendëse, punëtorët ngriheshin kundër padrejtësive, protestonin e hidheshin herë pas here në grevë për të kërkuar pagimin me kohë të mëditjes që vonohej për një ose disa muaj. Ndërhyrja e forcave të xhandarmërisë zogiste i detyronte shpeshherë punëtorët të ktheheshin në punë, pa fituar të drejtat e veta.

Në këto vite u formuan edhe disa organizata punëtore. Të tilla ishin «Lidhja Punëtore» në Gjirokastrë (1925), shoqëria e punëtorëve rrobaqepës «Përparimi» në Tiranë (1927) dhe «Lidhja e Punëtorëve Rrobaqepës» në Korçë (1927). Ato ishin shoqëri çirakësh që kishin për qëllim të zhvillonin solidaritetin dhe të organizonin ndihmën reciproke midis punëtorëve, të kufizonin mbeturinat esnafore, të zgjidhnin konfliktet midis çirakëve dhe punëdhënësve etj. Shoqëri të tilla nuk mund të luanin dhe nuk luajtën ndonjë rol të rëndësishëm në organizimin e lëvizjes punëtore.

Lufta e fshatarëve dhe e punëtorëve mori qysh në fillim një përmbajtje antizogiste. Por kjo luftë ishte e paorganizuar dhe zhvillohej me hope, sepse mungonte një udhëheqje revolucionare.

Lëvizja e forcave demokratike, gjallërimi i lëvizjes punëtore dhe pakënaqësia e përgjithshme ndaj regjimit kishin krijuar tanimë truallin e nevojshëm për një lëvizje të organizuar komuniste. Një rol të rëndësishëm për këtë luajtje edhe letërsia marksiste që qarkullonte në rrethet e punëtorëve, të zejtarëve dhe të intelektualëve. Këtë letërsi e sillnin nga jashtë shqiptarë që mësonin ose punonin në vendet e huaja, që kishin përqafuar idetë komuniste dhe që përpiqeshin t'i propagandonin këto ide.

Më 1928 elementë të përparuar, punëtorë e zejtarë, krijuan në Korçë celulën e parë komuniste. Anëtarët e celulës

nuk ishin të përgatitur mirë teorikisht e politikisht, por ata e kuptonin nevojën e organizimit të lëvizjes komuniste si kusht të domosdoshëm për zhvillimin me sukses të lëvizjes punëtore dhe të luftës së masave popullore kundër regjimit çifligaro-borgjez.

Brenda një kohe të shkurtër në Korçë u krijuan edhe celula të tjera. Kjo e bëri të nevojshme riorganizimin e punës. Për këtë qëllim, në qershor të vitit 1929 u mbajt mbledhja e përfaqësuesve të celulave komuniste. Në këtë mbledhje u krijua komiteti drejtues i kryesuar nga zejtari Mihal Lako. Aty u vendos të punohej për ngritjen e celulave të reja. Celulat do t'i përhapnin idetë komuniste me anën e grupeve edukative. Mbledhja vendosi gjithashtu që ato të lidheshin me masat dhe me lëvizjen punëtore nëpërmjet shoqërive legale të punëtorëve. Për këtë qëllim u shtrua detyrë të formoheshin shoqëri punëtore revolucionare, të cilat të luftonin për kërkesa ekonomike e politike.

Mbledhja e qershorit 1929 shënon krijimin e Grupit Komunist të Korçës, që njihet në histori me emrin «Puna e Korçës», **dhe fillimin e lëvizjes së organizuar komuniste.** Nën drejtimin e komitetit lëvizja komuniste në Korçë u gjallërua. Brenda një kohe të shkurtër në qytet vepronin 8 celula me 40 anëtarë gjithsej. Secila prej tyre drejtonte 3-4 grupe edukative.

Grupi Komunist i Korçës është e para organizatë politike revolucionare e klasës punëtore shqiptare.

Formimi i Grupit të Korçës ndodhi në një kohë me fillimin e krizës ekonomike botërore të kapitalizmit, e cila pati pasoja ekonomike shkatërrimtare edhe në Shqipëri. Çifligarët, pronarët kapitalistë u përpoqën ta hidhnin të gjithë peshën e krizës në kurriz të fshatarëve e të punëtorëve. Ulja e çmimeve të prodhimeve bujqësore e rëndoi edhe më shumë gjendjen e mjeruar të fshatarësisë. Kjo i detyroi shumë fshatarë të braktisnin tokën dhe të kërkonin mjete jetese në qytet. Shtimi i vështirësive të shitjes së mallrave shkaktoi rrënimin e shumë zejtarëve e të tregtarëve të vegjël. Në të njëjtën kohë ndërprehen ose e kufizuan prodhimin shumë punishte e fabrika. Të gjitha këto e shtuan së tepërmi numrin e të papunëve dhe sollën uljen e mëditjeve. Për këtë arsye lëvizja greviste e punëtorëve për mbrojtjen e të drejtave të tyre mori përpjesëtime më të gjera. Më 1929 e 1930 zhvilluan greva punëtorët e kantierëve të ndërtimit të rrugëve dhe urave

në Librazhd, Krujë-Burrel, Shëngjin, Tiranë, Vau i Dejës (Shkodër), Rubik, Sinanaj (Tepelenë), të ndërtimit të kanalit ujitës në Kavajë, të kërkimit të bakrit në Pukë, të peshkimit e të transportit detar etj.

Keqësimi i përgjithshëm i gjendjes ekonomike dhe zia e bukës që pllakosi shtresat e varfra të popullit e thelluan edhe më shumë pakënaqësinë ndaj regjimit.

Rritja e lëvizjes punëtore i jepte një rast të mirë Grupit Komunist të Korçës të zgjeronte veprimtarinë e vet e të lidhej me masat. Por ai mbeti i veçuar nga kjo lëvizje për shkak se ishte i paorganizuar mirë, s'kishte përvojë, kishte dobësi të theksuar ideologjike. Letërsia për komunizmin që studiohej nga anëtarët e Grupit nuk ishte e gjitha marksiste-leniniste. Nëpër të kishte materiale trockiste, anarkiste, si-domos arqiomarksiste të organizatës së një grupi intelektualësh trockistë grekë.

Një kthesë të rëndësishme në punën e vet Grupi do ta bënte me ndihmën e militantit të shquar komunist Ali Kelmendi.

Lëvizja komuniste shqiptare dhe Kominterni

Përpjekje për të organizuar lëvizjen komuniste shqiptare u bënë edhe

jashtë vendit. Internacionalja III Komuniste (Kominterni) nëpërmjet Federatës Komuniste Ballkanike dha një ndihmë të çmuar në organizimin e demokratëve revolucionarë shqiptarë që u detyruan të mërgonin pas shtypjes së Revolucionit të Qershorit dhe vendosjes së diktaturës zogiste.

Mësimet që nxorën nga ngjarjet e vitit 1924 u lejuan demokratëve revolucionarë shqiptarë të përcaktonin në përgjithësi drejt orientimin e tyre politik në arenën ndërkombëtare, ku vepronin dy forca botërore antagonistë — imperializmi dhe socializmi. Ata i drejtuan sytë nga Bashkimi Sovjetik, të cilin e quanin «mbrojtësin e natyrshëm të të gjithë popujve të shtypur» dhe nga lëvizja komuniste botërore. Në mars të vitit 1925, ata formuan në Vjenë (Austri) organizatën demokratike me emrin «Komiteti Nacional Revolucionar» (KONARE), ndërsa një grup të rinjsh revolucionarë, ish-anëtarë të shoqërisë «Bashkimi», shkuan në Bashkimin Sovjetik. Një pjesë e tyre që kishin përqaftuar idetë komuniste hynë në shkollë dhe kurse politike të Kominternit për t'u pajisur me

njohuri marksiste-leniniste. Në gusht 1928 ata formuan Grupin Komunist Shqiptar në Bashkimin Sovjetik me qendër në Moskë. Konferenca VIII Komuniste Ballkanike, që u mbledh po atë vit, i udhëzonte komunistët shqiptarë të bënin një punë të gjatë e të kujdesshme përgatitore për krijimin në Shqipëri të grupeve komuniste, për «organizimin e bashkimit e elementëve më të përparuar punëtorë e fshatarë», që pastaj të arrihej në formimin e partisë komuniste shqiptare¹.

Grupi Komunist Shqiptar në Bashkimin Sovjetik hartoi statutin e vet që u miratua nga Kominterni. Sipas këtij statuti, detyra kryesore e Grupit ishte të punonte për themelimin e partisë komuniste shqiptare, si seksion shqiptar i Kominternit.

Grupi krijoi menjëherë në «Komitetin e Çlirimit Nacional» (kështu u quajt KONARE-ja pas prillit 1927) fraksionin e vet komunist, i cili u përpoq të ruante frymën revolucionare të organizatës dhe të organit të saj «Liria kombëtare».

Për zbatimin e statutit përpara Grupit Komunist në Bashkimin Sovjetik shtrohej si detyrë kryesore të zhvillonte punë revolucionare konkrete brenda në Shqipëri dhe të ndihmonte këtu lëvizjen komuniste. Ndër komunistët që u kthyen në atdhe për këtë qëllim më 1930 u dallua Ali Kelmendi, i cili u përpoq të zbatonte aty vijën e Kominternit.

Ali Kelmendi iu përvesh punës për krijimin e grupeve të reja ilegale komuniste në Shqipëri. Ai formoi një celulë komuniste në Tiranë dhe organizoi fraksionin komunist në shoqërinë e punëtorëve rrobaqepës «Përparimi». Me iniciativën e tij u ngritën celula komuniste edhe në Vlorë, Krujë dhe Elbasan. Këto celula ishin përgjithësisht të vogla dhe të paqëndrueshme. Anëtarët e tyre ishin kryesisht elementë me origjinë mikroborgjeze — mësues, nëpunës, ushtarakë, zejtarë pa përgatitje të shëndoshë ideologjike dhe politike.

Ali Kelmendi vendosi lidhje me Grupin Komunist të Korçës, që ishte mbyllur në vetvete. Ai e ndihmoi atë të dilte nga kjo gjendje. E udhëzoi të kombinonte punën ilegale me punën legale, të merrte pjesë aktive në shoqëritë legale të punëtorëve, të zgjeronte veprimtarinë nëpër qytetet e tjera e veçanërisht në qendrat punëtore, të përkthente le-

¹ Letër e G. Dimitrovit drejtuar KE të Kominternit, 12 shtator 1929, AQP.

tërsi marksiste, e cila do të shërbente për ngritjen ideologjike të komunistëve. Megjithëse u internua nga autoritetet zoqiste në qytete të ndryshme, ai u përpoq t'i mbante lidhjet me organizatat komuniste dhe t'u jepte atyre gjithë ndihmën e vet. Internimi i tij në Korçë më 1932 i dha mundësi të bashkëpunonte drejtpërdrejt me Grupin Komunist të atjeshëm. Mbledhja e zgjeruar e komitetit drejtues që u mbajt në korrik 1932, ku mori pjesë Ali Kelmendi, i hapi grupit perspektiva më të qarta. Grupi i Korçës pranoi tanimë një platformë politike dhe organizative më të shëndoshë. Si pasojë, edhe veprimtaria e tij hyri në një fazë të re zhvillimi.

Organizatat e para punëtore të udhëhequra nga komunistët

Komunistët u vunë në lëvizje për të zhvilluar një punë sa më të frytshme me masat. Vazhdimi i krizës ekonomike krijonte kushte të përshtatshme për një punë të tillë. Grevat e punëtorëve pasonin njëra-tjetrën. Punëtorët e ndërtimit vazhdonin të qëndronin në ballë të lëvizjes greviste. Prandaj ishte e natyrshme që Grupi Komunist i Korçës të drejtonte vëmendjen, në radhë të parë, ndaj kësaj kategorie punëtorësh. Me iniciativën e tij, në shtator 1933, u formua në Korçë shoqëria «Puna». Në këtë shoqëri bënë pjesë jo vetëm punëtorët, por edhe mjeshtrit e kategorive të ndryshme që merreshin me ndërtime, të cilët shfrytëzoheshin prej sipërmarrësve kapitalistë. «Puna» drejtohej nga fraksioni komunist. Kryetar i saj ishte anëtari i komitetit të Grupit të Korçës, Pilo Peristeri. Brenda një kohe të shkurtër shoqëria grumbulloi në radhët e saj rreth 500 anëtarë. Për t'u shpëtuar ndjekjeve të xhandarmërisë, në statutin e saj, që u miratua nga qeveria, «Puna» paraqitej si një shoqëri ndihmëtare që nuk përzihej në politikë. Por programi i vërtetë i saj u pranua në mbledhjen gjysmilegele të organizuar nga komunistët. Sipas këtij programi, «Puna» ishte një organizatë revolucionare për mbrojtjen e të drejtave të punëtorëve që do të luftonte njëkohësisht kundër regjimit zogist për liri e demokraci.

Kjo arritje e parë u dha zemër komunistëve të Grupit të Korçës për të zgjeruar veprimtarinë e tyre. Sipas shembullit të «Punës», me iniciativën e komunistëve u krijuan gjatë vitit 1934 organizatat sindikale të punëtorëve këpucarë, rrobaqepës, të shoferëve etj.

+ Grupi Komunist i Korçës e shtriu ndikimin e vet edhe në radhët e nxënësve të shkollave të mesme të qytetit, të cilët dalloheshin për ndjenjat e tyre patriotike përparimtare. Me elementët më revolucionarë u krijua edhe një celulë komuniste.

Por grupi vazhdonte të qëndronte i mbyllur në qytetin e Korçës. Lidhjet e tij me organizatat e tjera komuniste ishin të dobëta ose mungonin krejt. Në mbledhjen e gushtit 1934 ai vendosi të shtrinte veprimtarinë komuniste edhe në qytete të tjera të vendit. Megjithatë nuk pati arritje të dukshme.

Me zgjerimin e veprimtarisë revolucionare të Grupit të Korçës u ashpërsua edhe lufta ideologjike brenda radhëve të tij. Elementët trockistë u hodhën me tërbim kundër vijës së ndjekur nga Ali Kelmendi dhe kundër pjesës së shëndoshë të Grupit. Ata u përpoqën të pengonin me çdo mënyrë shtrirjen e ndikimit të komunistëve në masat. Përfaqësuesi kryesor i tyre, Niko Xoxi, synonte të shtinte në dorë udhëheqjen e Grupit dhe ta detyronte atë të pranonte pikëpamjet trockiste. Për të përligjur punën e vet armiqësore, ai propagandonte gjerësisht «teorinë e kuadrove», të huajtur nga arqiomarksistët grekë. Sipas kësaj «teorie», komunistët nuk duhej të vepronin, të hynin në masat e t'i organizonin ato, por duhej të qëndronin të mbyllur në celulat e tyre dhe të merreshin vetëm me edukimin teorik.

Grupi i Korçës nuk mund të zhvillonte me sukses veprimtarinë e tij pa goditur ashpër trockistin Niko Xoxi. Për këtë arsye mbledhja e zgjeruar e komitetit drejtues vendosi ta përjashtonte atë nga radhët e veta, por e la si anëtar të Grupit. Kjo masë gjysmake i lejoi atij dhe elementëve të tjerë arqiomarksistë të shtonin veprimtarinë përçarëse armiqësore brenda Grupit dhe në radhët e shoqërive punëtore. Vetëm puna e madhe sqaruese e pjesës më të shëndoshë të komunistëve bëri që Niko Xoxi të veçohet pothuajse krejt.

Pjesëmarrja e komunistëve në lëvizjen demokratike antizogiste

u krijuan në vitet 1934-1935 në Tiranë, Shkodër, Fier, Vlorë, Elbasan, Gjirokastrë. Por edhe këto organizata nuk kishin përberje punëtore, ishin të vogla dhe përgjithësisht vepronin të

Lëvizja komuniste në Shqipëri ishte përhapur tanimë në një varg qytetesh. Organizata të reja komuniste

veçuara nga njëra-tjetra. Ato përhapnin idetë komuniste, veçse propaganda e tyre ishte e kufizuar, me hope dhe e shkëputur nga problemet politike dhe ekonomike që qëndronin përpara vendit. Në radhët e organizatave të reja, sidomos në Tiranë, kishte dhe disa oficerë komunistë.

Për zhvillimin e lëvizjes komuniste në Shqipëri kishte një truall shumë të përshtatshëm që i detyrohej, siç shkruante Ali Kelmendi në atë kohë, «karakterit të gjallë dhe të papajtueshëm të luftës së popullit shqiptar kundër regjimit nga njëra anë dhe, nga ana tjetër, tradhtisë, pavendosmërisë dhe pasivitetit të politikanëve të drejtimeve të tjera»¹.

Në këto kushte forcimin e lëvizjes komuniste mund ta siguronte vendosja e lidhjeve të shëndosha midis organizatave të ndryshme komuniste dhe organizimi i një lëvizjeje të gjerë demokratike, antizogiste dhe antiimperialiste në gjirin e punëtorëve, fshatarëve, ushtarakëve, të rinjve që përbënin pjesën dërrmuese të popullsisë dhe i kishin ndier thellë pasojat e politikës antipopullore e antikombëtare të Zogut.

Komiteti i Çlirimit Nacional, i cili i kishte vënë vetes si qëllim të organizonte lëvizjen antifeudale dhe antifashiste, megjithëse kishte zhvilluar një punë të mirë propagandistike me anën e shtypit dhe të trakteve, kishte mbetur një organizatë të mërguarish politikë dhe nuk qe shtrirë brenda në Shqipëri. Puna ilegale nën regjimin shtypës të Zogut kërkonte sakrifica dhe për këtë nuk ishin treguar shumë të gatshëm drejtuesit e organizatës. Nga ana tjetër, komunistët brenda në Shqipëri, për shkak të horizontit të tyre të ngushtë ideologjik në përgjithësi, nuk e kuptonin nevojën e ngutshme për krijimin e një lëvizjeje të gjerë demokratike e antiimperialiste. Por urrejtja kundër regjimit të Zogut, ndjenjat përparimtare e revolucionare dhe patriotizmi i tyre i bënë komunistët të merrnin pjesë gjallërisht në lëvizjen antizogiste të viteve 1934-1935.

Më 1934 marrëdhëniet midis Shqipërisë dhe Italisë u acaruan shumë për shkak të orvatjeve që po bënte Zogu për t'u lidhur me fuqitë e tjera imperialiste, gjë që binte në kundërshtim me planet kolonialiste të Italisë. Qeveria e Romës, duke dashur ta shndërronte sa më parë Shqipërinë në një ko-

¹ A.Kelmendi. Raport dërguar Kominternit, 14 dhjetor 1936. AQP.

loni të vetën dhe për të ushtruar presion mbi Zogun që të kapitullonte, dërgoi flotën e saj ushtarako-detare në Durrës. Gjunjëzimi i Zogut përpara presionit të Italisë i dha hov lëvizjes antizogiste. Qysh në prill të vitit 1934 një grup, i përbërë prej ish-oficerësh dhe intelektualësh borgjezë, kishte krijuar një organizatë të fshehtë, e cila kishte për qëllim të përmbyste monarkinë zogiste, të vendoste regjimin republikan dhe të zhdukte ndërhyrjen italiane në Shqipëri. Veprimtarinë e vet kjo organizatë e kishte kufizuar në rrethet ushtarake dhe intelektuale borgjeze. Me organizatën e fshehtë u bashkuan organizata komuniste e Tiranës dhe disa oficerë komunistë që njiheshin si militantë antizogistë.

Çështjen e pjesëmarrjes në organizatën e fshehtë e shqyrtoi dhe Grupi Komunist i Korçës në mbledhjen e gushtit 1934. Ai vendosi ta shfrytëzonte këtë rast në interes të lëvizjes demokratike antizogiste dhe, po të shpërthente kryengritja, të merrte pjesë në të si forcë e pavarur me program të veçantë. Ky program parashikonte: shpalljen e republikës demokratike popullore; prishjen e të gjitha marrëveshjeve skllavëruese me Italinë fashiste; zhdukjen e monopoleve e të koncesioneve; amnistinë për të dënuarit politikë. Por Grupi i Korçës nuk u mobilizua për të zgjeruar lëvizjen antizogiste dhe për të ushtruar ndikimin e vet në të. Ai mbajti një qëndrim pritës.

Qeveria e Zogut ra në gjurmët e lëvizjes dhe filloi të merrte masa. Krerët e lëvizjes u detyruan ta fillonin kryengritjen para kohe, më 14 gusht 1935, në Fier. Mirëpo kryengritja u shtyp shumë shpejt nga forcat qeveritare. Mungesa e organizimit dhe fillimi i parakohshëm i kryengritjes e dëmtuan rëndë planin operativ. Nuk ia arritën qëllimit as kryengritësit e udhëhequr nga komunisti Riza Cerova (kthyer nga Bashkimi Sovjetik në mars 1935), i cili u vra nga xhandarët e Zogut duke luftuar, i bindur, siç i shkruante familjes së vet, se populli do të bëhej i lirë vetëm kur të përmbyste klasat shfrytëzuese.

Kryengritja e Fierit dështoi. Ajo ishte e paracaktuar të kishte një përfundim të tillë, sepse i mungonte një udhëheqje e shëndoshë revolucionare, i mungonte organizimi dhe sepse mbeti e shkëputur nga masat popullore të qytetit e të fshatit, të cilat nuk ishin përgatitur për kryengritje. Opozita antizogiste borgjeze u tregua krejt e paaftë për të organizuar dhe për të drejtuar një lëvizje të gjerë popullore. Veç kësaj, në

lëvizje ishin përzier elementë reaksionarë fashistë, të cilët u orvatën ta përdornin atë si mjet për zbatimin e planeve të Italisë fashiste në Shqipëri. Komunistët që morën pjesë në lëvizje, ndonëse ishin të vendosur ta çonin deri në fund, nuk arritën të dilnin në krye të lëvizjes, ta përgatisnin atë në mënyrë të gjithanshme dhe ta pajisnin me një program të qartë politik. Të gjitha këto shkaktuan që kryengritja të përfundonte në një puç. Megjithatë, ajo ishte një shfaqje e zemërimit dhe e pakënaqësisë kundër regjimit shtypës çifligaro-borgjez. Ajo pati rëndësi politike dhe jehona e saj i kaloi kufijtë e Shqipërisë. Kundër masave terroriste, që mori Zogu pas shtypjes së kryengritjes, u ngrit opinioni demokratik brenda e jashtë vendit. Kryengritja, siç shkruante Ali Kelmendi, ishte «pagëzimi i zjarrit dhe guri i provës» për komunistët shqiptarë. «Këtë provë, ata e kaluan me nder dhe e treguan veten e tyre si vëllezër të denjë të komunistëve të vendeve të tjera»¹.

3. ZGJERIMI I LËVIZJES KOMUNISTE DHE LUFTA KUNDËR RREZIKUT FASHIST NË VITET 1935—1939

Në vitet 30 lufta e popujve sovjetikë, të udhëhequr nga Partia Bolshevike me J. Stalinin në krye, për ndërtimin e shoqërisë socialiste u kurorëzua me fitore. Bashkimi Sovjetik u shndërrua në një fuqi të madhe industriale me një bujqësi të përparuar socialiste.

Ndërkaq, kriza e thellë ekonomike e viteve 1929-1933 e kishte tronditur nga themelet botën kapitaliste dhe i kishte acaruar shumë kontradiktat e saj. Për të kapërcyer gjendjen e vështirë, borgjezia imperialiste e mjaft vendeve doli në për-krahje të fashizmit, domethënë të diktaturës më reaksionare e terroriste, më shoviniste të kapitalit financiar. Një vater shumë e rrezikshme luftime u krijua në Gjermani me ardhjen e nazistëve në fuqi më 1933. Fashistët u hodhën me tërbim kundër lëvizjes punëtore, komuniste e demokratike dhe bënë përgatitje të ethshme për luftëra agresive. Rreziku i një luftime re botërore u shtua edhe më tepër me sulmin e Japonisë

1 A.Kelmendi. Raport dërguar Kominternit, 14 dhjetor 1936. AQP.